

Recenzja rozprawy doktorskiej
zatytułowanej „Kształtowanie się systemu prewencji i zwalczania
zjawiska handlu ludźmi w Polsce w latach 1995 – 2012”, napisanej przez
Panią mgr Karolinę Samborską – Zaleską, Wrocław 2023, ss. 567

Przedmiotem recenzowanej rozprawy doktorskiej jest handel ludźmi analizowany przez pryzmat ewolucji systemu jego zwalczania i zapobiegania. Zjawisko to zostało zegzemplifikowane działaniami podejmowanymi w Polsce w latach 1995-2012. Pozwala to na dokonanie pierwszej oceny pracy jaką jest **właściwe sformułowanie tematu badawczego** uwzględniającego wszystkie niezbędne elementy, jak przedmiot badań, sposób analizy, zakres geograficzny i cezurę czasową. Należy jednocześnie podkreślić istotę podjętego problemu. Wydawałoby się, że handel ludźmi, stanowiący formę niewolnictwa, jest w XXI wieku reliktem historii. Jednak, jak prezentuje w swojej dysertacji Pani mgr Samborska-Zaleska, jest on zjawiskiem bardzo powszechnym, złożonym i dochodowym. Uwzględniając jego charakter, kompleksowa analiza jest niezmiernie przydatna, aby po pierwsze zrozumieć jego istotę, niehumanitarność i nieetyczność, jego długotrwałość w historii gatunku ludzkiego oraz przede wszystkim sposoby zapobiegania i zwalczania tego przestępstwa. Stało się to przedmiotem badań Doktorantki, która w sposób **kompleksowy zaprezentowała ewolucję zjawiska handlu ludźmi i walki z nim** na poziomie międzynarodowym i krajowym. W rzeczywistości więc tytuł rozprawy doktorskiej nie w pełni odzwierciedla całą treść pracy, gdyż wiele miejsca Autorka poświęca historii i zjawisku handlu ludźmi w wymiarze międzynarodowym (161 stron, co stanowi 31% całej dysertacji). Można to jednak uznać za spójne z podejściem systemowym, przyjętym w badaniu, które w analizie działania państwa uwzględnia uwarunkowania środowiska międzynarodowego określane jako „siły systemowe” oddziałujące na podmioty państwowe.

Jak zauważa sama Doktorantka „...omawiane zjawisko stanowi jedno z najtrudniejszych

wyzwań, (...) [n]ie poddaje się bowiem bezpośrednim i transparentnym ocenom...” ze względu na niepełne dane oraz zróżnicowane podejście badawcze, jako albo nowego problemu, albo kontynuacji historycznego zniewolenia człowieka (s. 13-14). Podejmując więc temat handlu ludźmi Pani mgr Karolina Samborska-Zaleska miała świadomość problemów, które mogły pojawić się w trakcie badań i pisanie pracy. Uwzględniając istniejącą na rynku polskim literaturę naukową poświęconą przedmiotowi badań, **niniejsza dysertacja z pewnością wzbogaca go o szczegółowe i całościowe ujęcie problemu handlu ludźmi na poziomie regionalnym i krajowym.** Dodatkowym elementem, wartym zaznaczenia, jest bezpośredni udział Autorki w szkoleniach z zakresu radzenia sobie ze zjawiskiem handlu ludźmi na poziomie województwa oraz współpraca z organizacjami pozarządowymi, jak Fundacja „La Strada” i Centrum Promocji Kobiet.

Zjawisko handlu ludźmi w Polsce, jest analizowane przez autorkę w wymiarze przedmiotowym i podmiotowym. Autorka wspomina wielokrotnie o ofiarach tego przestępstwa, wiktylizacji ofiary, podaje wiele ciekawych, choć jednocześnie szokujących, przykładów wyzysku ludzi. Podaje również podmioty, które na poziomie krajowym i międzynarodowym zajmowały się lub zajmują walką z tym zjawiskiem. Przyjęty przez autorkę sposób wyjaśniania został oparty o analizę procesu kształtowania się regulacji prawnych z zakresu prawa międzynarodowego i krajowego oraz różnych form zapobiegania i walki z handlem ludźmi (szkolenia, akcje medialne, powoływanie wyspecjalizowanych instytucji). Tym samym eksplanans jest ujęty, jako złożony proces, który pozwala na wyjaśnienie tak pozytywnych zmian jak i deficytów w prawodawstwie i działaniach operacyjnych w Polsce wobec handlu ludźmi. Jednocześnie Doktorantka przyjmuje stanowisko braku zgody badaczy co do wyboru zmiennych objaśniających zjawisko handlu ludźmi oraz skomplikowaną jego istotę, co ogranicza wg. niej możliwości kompleksowego badania handlu ludźmi. Sama Autorka stwierdza, że zagadnienie handlu ludźmi stało się przedmiotem polityk państw i organizacji międzynarodowych, stąd dyscyplina nauk o polityce i administracji dostarcza metod i teorii do jego badania.

Pani mgr Karolina Samborska-Zalewska zadeklarowała we wstępie rozprawy podejście systemowe do badania prewencji i zwalczania handlu ludźmi, uzasadniając swój wybór złożonością problemu oraz możliwością wielodyscyplinarnego badania. O ile zadeklarowana metoda nie jest błędna, a może nawet właściwa, to trudno dostrzec konsekwentne jej zastosowanie w całej pracy. Autorka nie nazywa jasno co jest dla niej systemem, jakie są jego podsystemy ani co tworzy jego otoczenie. Można się tego jedynie

domyślać z treści. Zbyt mało miejsca poświęca wskazaniu zależności zachodzących między elementami systemu, jak wpływają na cały system i jak system wpływa na nie. Kluczowe we wnioskach byłoby klarowne wskazanie, co pojawiło się na wejściu do systemu, a co na jego wyjściu, jako efekt konwersji wewnątrzsystemowej. Zostało to wprawdzie nadmienione we wstępie, jednak wynikiem przeprowadzonej analizy powinny być konkretne wnioski. Przyjęcie takiego podejścia badawczego jest ambitne, ale zazwyczaj sprawia problem badaczom, na różnym poziomie rozwoju ich badań.

Teoretycznym odniesieniem Autorki stał się neorealizm, ze względu, jak sama twierdzi, na kluczową rolę państwa w budowaniu systemu prewencji i zwalczania handlu ludźmi. Należy uznać to za dobry wybór, gdyż wg. neorealistów istniejąca struktura systemu międzynarodowego zachęca państwa do określonych zachowań, a dzięki przyjęciu ich osiągają one lepsze wyniki i wzmacniają swoją pozycję stając się funkcjonalnie podobne. **Walka z handlem ludźmi jest organizowana przez różne instytucje na poziomie globalnym i regionalnym, które wytwarzają wzorce postępowania z tym przestępstwem i metody jego zapobiegania. Autorce w wielu miejscach udało się wskazać tę zależność.** Wydaje się jednak, że w dysertacji wykorzystano również paradygmat instytucjonalny, świadomie lub nieświadomie, a nie analizę instytucjonalną, jak zadeklarowano. Autorka ukazuje istotną rolę organizacji w tworzeniu norm prawnych oraz podejmowaniu działań mających pomóc ofiarom handlu ludźmi. Instytucje stanowią podstawowy element każdego systemu społecznego i politycznego, a ponadto są ważnym elementem analizy politologicznej.

Doktorantka zadeklarowała wiele metod badawczych wykorzystanych w badaniach, w tym „po części metodę historyczną”. Należy stwierdzić, że w pracy wielokrotnie zastosowano metodę diachroniczną, która uwzględnia historyczny rozwój przedmiotu badań. Zakłada się w niej, że wszelkie zjawiska należy badać z perspektywy ich rozwoju, wzajemnych zależności i porządku czasowego. Takie podejście jest zauważalne we wszystkich rozdziałach, choć Autorka nie wymienia go we wstępie.

We wstępie dysertacji Doktorantka przeprowadziła przegląd literatury przedmiotu, sformułowała hipotezy – główną i uzupełniające, pytania badawcze i w sposób mniej bezpośredni określiła problem/cel badawczy. Postawiona hipoteza, która brzmi: „Rzeczpospolita Polska funkcjonowała przez blisko dekadę bez długofalowej strategii radzenia sobie z problemem handlu ludźmi, a proces kształtowania się podejścia w zakresie prewencji i zwalczania zjawiska handlu ludźmi na obszarze RP był w dominującym stopniu

skorelowany z opracowaniem, a następnie wdrażaniem wiodących dokumentów rządowych w powyższym zakresie tj. Krajowych Planów Zwalczania i Zapobiegania Handlowi Ludźmi, a następnie Krajowych Planów Działań przeciwko Handlowi Ludźmi”, mogłaby zostać sformułowana w nieco inny sposób. Nie można do końca określić na jej podstawie co jest zmienną zależną, a co niezależną oraz relacji zachodzących między nimi. Może to wynikać z faktu, że **Doktorantka nie wystarczająco jasno określiła problem/cel badawczy**, który mógłby brzmieć: jakie są uwarunkowania kształtowania się systemu prewencji i zapobiegania handlu ludźmi w Polsce. W trakcie czytania pracy można intuicyjnie odnaleźć zmienne wyjaśniające kształtujące system prewencji i zwalczania handlu ludźmi oraz zmienną zależną jaką jest ów system. Jednocześnie postawione przez Autorkę pytania badawcze powinny poprzedzać hipotezy, uszczegóławiać problem badawczy, a nie znaleźć się później. Ponadto w tekście właściwym kilkakrotnie Autorka stawia dodatkowe hipotezy (ss. 209, 322).

Dysertacja jest dość obszerna, jednak należy podkreślić, że Doktorantka panuje nad całością treści. Nie znalazłam zbyt wielu powtórzeń, a w kilku miejscach Autorka nawiązuje do wcześniej opracowanych przez siebie w pracy treści. **Uwzględniając strukturę dysertacji należy uznać, że praca spełnia zasadę spójność i rozdzielnąść treści.** Właściwie wszystkie rozdziały opierają się na metodzie diachronicznej, co nadaje rozprawie logiczną i konsekwentną strukturę i treść. Należy jednak zauważyć, że Pani mgr Samborska – Zaleska stosując perspektywę historyczną w badaniach rozwoju systemu prewencji i zwalczania handlu ludźmi wyszła daleko bardziej poza wyznaczone sobie ramy czasowe. Sięga bowiem do faktów z XIX wieku, czasem jeszcze wcześniejszych. Z jednej strony można uznać to za brak precyzji, z drugiej strony pisząc o ewolucji systemu nie sposób sięgnąć do obowiązujących wcześniej reguł i norm, aby wykazać pojawiające się zmiany lub ich brak.

Dokonując oceny struktury pracy doktorskiej uważam, że **Doktorantka zadbała o wszystkie niezbędne elementy włącznie z wykazem skrótów, spisem tabel, wykresów, ilustracji i rysunków. Pomocne mogłyby okazać się jednak słowa wstępu i wniosków do każdego rozdziału.** Dysertacja składa się z ośmiu rozdziałów, wstępu, zakończenia i bibliografii. W dwóch pierwszych rozdziałach Autorka przyjęła perspektywę międzynarodową dla analizowanego zjawiska i przedstawiła rozwój instrumentów prawnych na poziomie globalnym (ONZ) oraz regionalnym (Europa), a także sytuację handlu ludźmi w wybranych regionach świata. Rozdział drugi zawiera również treści teoretyczne dotyczące zdefiniowania badanego zjawiska i jego uwarunkowań. Ze względu na kluczowość tych treści dla całej pracy, uważam że powinny one być ujęte w rozdziale pierwszym, podzielonym na 3

podrozdziały: definicje, uwarunkowania i formy handlu ludźmi. Ułatwiłoby to zdecydowanie czytelnikowi zgłębianie przedstawionych treści. W rzeczywistości w rozdziale pierwszym pojawia się definicja handlu ludźmi zawarta w *Protokole o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handle ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi ONZ* (s. 58), co uzasadnia potrzebę zdefiniowania badanego problemu na samym początku. **Autorka nie deklaruje jasno, która z definicji jest według niej najbardziej adekwatna, a także nie zaproponowała swojego autorskiego ujęcia, co byłoby cenne. Wskazane byłoby również sprecyzowanie pojęć ofiary handlu ludźmi, czy wiktymizacji.** Brakuje także syntetycznego określenia uwarunkowań, które na początku podrozdziału mogła Doktorantka wymienić, aby następnie scharakteryzować w kolejności to co gubi się w całości treści, m.in. migracje i ich wzrost, konflikty, nierówności rozwojowe, ubóstwo, zorganizowana przestępczość, struktura etniczna państwa, płeć, poziom korupcji. Ponadto rozdział drugi, zatytułowany „Zjawisko handlu ludźmi we współczesnych państwach świata”, nie ma odzwierciedlenia w tytułach jego podrozdziałów, które są podzielone wg. regionów świata, a nie wybranych państw. Ponadto w tekście tego rozdziału, Doktorantka zalicza Bliski Wschód do kontynentu Afryki (s. 159), który zgodnie z ONZ należy do Azji Zachodniej. Co do rozdziału pierwszego, sama Doktorantka wymienia Międzynarodową Organizację Pracy, jako wyspecjalizowaną organizację systemu ONZ, jednak umieściła ją jako odrębną instytucję w strukturze rozdziału. Zaliczenie ILO do struktury ONZ byłoby spójne z przyjętym podejściem systemowym. Ponadto można było wspomnieć w tym rozdziale o działaniach Interpolu, Europolu i Frontexu.

Pozostałe sześć rozdziałów poświęcone jest kształtowaniu się systemu prawnego, instytucjonalnego i operacyjnego wobec zjawiska handlu ludźmi w Polsce. Podobnie, jak wcześniej wspomniałam, Autorka sięga genezy analizowanego zjawiska zdecydowanie wychodząc poza zadeklarowaną cezurę czasową, co nie uznaję jako błąd, ale z pewnością wpłynęło to na finalną liczbę stron rozprawy. Rozdział czwarty nawiązuje do części teoretycznej rozdziału drugiego, przyjmując konstrukcję wg. różnych form handlu ludźmi. Za niejasne uznaję pierwszy akapit tego rozdziału, który jest mocno chaotyczny i nie spójny z tytułem samego rozdziału (s. 239). Analizując akty prawne, Doktorantce udało się w większości uniknąć stosowania języka stricte prawniczego, co jest zaletą tej pracy. W podrozdziale 5.2.1. i 5.2.2. Autorka wprowadza dość niejasny podział struktury treści stosując po cyfrach arabskich podział na pod-sekcje oznaczone cyframi rzymskimi. Trudno znaleźć logikę w tym podziale i uważam go za zbędny, a te rozdziały powinny być poprzedzone

wstępem omawiającym, co będzie przedmiotem analizy. Ponadto w rozdziale 5.2.2. wszystkie pod-sekcje są oznaczone jedyneką rzymską (ss. 346, 350, 357).

Istotnym wkładem autorskim jest umieszczenie wielu tabel i wykresów, które w sposób syntetyczny prezentują dane dotyczące zjawiska handlu ludźmi, a na szczególną uwagę zasługuje Tabela 10 przedstawiająca instytucjonalne i proceduralne aspekty zwalczania i przeciwdziałania handlowi ludźmi w wybranych państwach europejskich na podstawie rankingu Tier oraz Tabela 26 zawierająca wykaz informacji przekazanych przez wojewodów w zakresie przeciwdziałania i zwalczania handlu ludźmi. Tym samym Doktorantka zastosowała analizę jakościową i ilościową badanego problemu w swojej pracy.

Za wartościowe należy uznać rozdziały 6, 7 i 8, które prezentują rzeczywiste działania podejmowane w Polsce przez różne podmioty na rzecz walki z handlem ludźmi. Autorka po analizach formułuje wnioski o niewystarczających działaniach Prokuratury i wysokim zaangażowaniu Policji, Straży Granicznej czy organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Moim zdaniem, działania Prokuratury mogły zostać umieszczone w rozdziale szóstym jako instytucji państwowej stojącej na straży praworządności. Nie rozumięłam jest dla mnie dlaczego Autorka zastosowała podział między Policją a Strażą Graniczną, badając zadania tej pierwszej a działania tej drugiej. W zakończeniu dysertacji Doktorantka pisze o pozytywnym zweryfikowaniu hipotez, formułuje dodatkowe wnioski wskazując na deficyty w rozwoju systemu zapobiegania i zwalczania handlu ludźmi w Polsce.

Jeżeli chodzi o dobór i wykorzystanie źródeł należy uznać, że **Doktorantka dobrze orientuje się w literaturze przedmiotu, wykorzystwała opracowania krajowe i zagraniczne oraz teksty źródłowe.** W treści przeprowadza krytyczną analizę różnych podejść badawczych w umiarkowanym, ale wystarczającym stopniu.

Pod względem formalnym praca jest napisana poprawnym językiem, nie ma błędów stylistycznych i składniowych. Autorka używa kilku niewłaściwych według mnie sformułowań. Pierwszym z nich jest określenie „bilateralny podział świata” (s. 65, 120), które poprawnie powinno brzmieć dwubiegunowy lub bipolarny podział świata. Drugim jest „multidyscyplinarne działania”, które wg. mnie nie oddają właściwości przypisanych działaniom na rzecz prewencji i zwalczania handlu ludźmi, gdyż sugerują odniesienie do różnych dyscyplin. Zdecydowanie lepiej brzmiałoby - wielowymiarowe, wielopłaszczyznowe czy multisektorowe.

Większość przypisów i odniesień w tekście jest wykonana zgodnie z akceptowaną formułą. Celem uniknięcia wysokich wartości numerycznych przypisów można było

zastosować zasadę oddzielnych odniesień przypisanych do danego rozdziału, ale nie traktuję tego jako błąd. Niespójność pojawiła się jednak w przypisach źródeł internetowych. W części z nich Doktorantka podaje tytuł dokumentu/artykułu, a następnie adres źródła, w większości jednak odniesieniem jest tylko sam link. Stworzyło to efekt niewłaściwego spisu źródeł internetowych w bibliografii, gdzie 204 pozycje rozpoczynają się od hiper linku trudnego do zidentyfikowania. To uważam za błąd.

Podsumowując, przedstawione atuty oraz niedoskonałości rozprawy doktorskiej Pani mgr Karoliny Samborskiej-Zaleskiej, należy uznać, że praca spełnia wszystkie wymagane warunki poprawnie wykonanej pracy doktorskiej. Tematyka jest bardzo aktualna i ambitna. Opracowanie jest wartościowe pod względem merytorycznym i teoretycznym. Doktorantka wykazała, że posiada wiedzę i kompetencje badawcze, w tym umiejętność samodzielnego myślenia i właściwego doboru treści. **Z punktu widzenia stanu badań zjawiska handlu ludźmi, praca doktorska ma charakter poznawczy i w swej konstrukcji nowatorski. Spełnia funkcje deskryptywne i eksplanacyjne dyscypliny nauk o polityce i administracji. Tym samym wnioskuję o dopuszczenie recenzowanej pracy do obrony publicznej.**

Lublin, dnia 20 lipca 2023 r.